

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ СТОСОВНО ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ

STANDARD OF PROOF IN CIVIL RESTRAINING ORDER CASES

Пазій С.А., аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У науковій статті автором розглянуто питання доказів та доказування у справах про видачу і продовження обмежувального припису у цивільному судочинстві України. Автором наукової статті звернено увагу на законодавчу регламентацію принципу змагальності, рівності сторін та доказування у справах окремого провадження цивільного судочинства. Також у статті розглянуто зв'язок змагальності та обґрунтовано застосування доказування у цивільних справах, які розглядаються у порядку окремого провадження цивільного судочинства. Наукова стаття містить огляд підходів правової доктрини та правозастосовної практики щодо особливостей предмета доказування у цивільних справах щодо видачі обмежувального припису. Автором статті наголошено на важливості здійснення оцінки ризиків повторюваності домашнього насильства та насильства за ознакою статі для прийняття рішення про задоволення або відмову у задоволенні заяви про видачу і продовження обмежувального припису у цивільному судочинстві. У науковій статті розглянуто стандарт доказування «переваги більш вагомих доказів» та наголошено на важливості його застосування у чутливих справах, що пов'язані із вчиненням домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Автором приділено значну увагу питанню неузгодженості та непослідовності правозастосовної/судової практики, зокрема, практики Верховного Суду. Окремо у статті розглянуто підходи Європейського суду з прав людини, що можуть сприяти формуванню зміни уявлення про роль суду у справах, пов'язаних із домашнім насильством. Автором запропоновано шляхи забезпечення ефективного судового захисту для осіб, які постраждали від домашнього насильства та бачення подальших наукових розвідок щодо питання стандарту доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, обмежувальний припис, домашнє насильство, докази.

In the research article, the author examines the issues of evidence and the process of proving in cases concerning the issuance and extension of a civil restraining order in civil proceedings in Ukraine. The author of the research paper draws attention to the legislative regulation of the principle of adversarial proceedings, equality of the parties, and the process of proving in cases under the special proceedings of civil procedure. The article also explores the connection between adversarial proceedings and the process of proving, and substantiates the application of proving in civil cases considered under the special proceedings of civil procedure. The research article includes a review of approaches in legal doctrine and law enforcement practice regarding the specifics of the subject of proof in civil cases concerning the issuance of a civil restraining order. The author emphasizes the importance of assessing the risks of the recurrence of domestic violence and gender-based violence for making a decision on granting or refusing to grant an application for the issuance and extension of a civil restraining order in civil proceedings. The scientific article examines the standard of proof of the «preponderance of the evidence» and emphasizes the importance of its application in sensitive cases related to domestic violence and/or gender-based violence. The author pays significant attention to the issue of inconsistencies and incoherence in law enforcement/judicial practice, in particular, the practice of the Supreme Court. Separately, the article considers the approaches of the European Court of Human Rights, which may contribute to shaping a change in the perception of the court's role in cases related to domestic violence. The author proposes ways to ensure effective judicial protection for individuals who have suffered from domestic violence and outlines a vision for further research on the issue of the standard of proof in civil cases concerning the issuance and extension of a civil restraining order.

Key words: civil proceedings, special proceedings, a civil restraining order, domestic violence, evidence.

Постановка проблеми. Обмежувальний припис як спеціальний засіб судового захисту прав та свобод фізичних осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі має особливу роль у правовому механізмі запобігання та протидії домашньому насильству. Запровадження у 2017 році розгляду цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) сприяло актуалізації питань ефективного судового захисту постраждалих осіб та зумовило низку теоретичних і практичних питань.

Одним із найскладніших аспектів розгляду зазначеної категорії цивільних справ, враховуючи мету застосування обмежувального припису та процесуальну форму розгляду, відсутність чітко визначених у законодавстві критеріїв оцінки ризиків повторюваності домашнього насильства та насильства за ознакою статі, є механізм доказування. Передусім йдеться про стандарт доказування, а саме про питання достатності доказів, надання судом належної оцінки пред'явленим або витребуваним доказам та ролі суду у збиранні доказів.

Правозастосовна практика Верховного Суду дозволяє прослідкувати певну непослідовність у підходах судів першої інстанції, які здійснюють розгляд цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису, щодо застосовуваного ними стандарту доказування у цій категорії справ: належна обґрунтованість ризиків або ж «перевага доказів» чи менш гнучкий підхід, що спирається на

стандарт доказування «поза обґрунтованими сумнівами». Зазначене залишає відкритим питання реалізації легальних очікувань учасників цивільної справи, що може призводити до неналежного обмеження прав кривдника або ненадання ефективного судового захисту для постраждалої особи, і саме це зумовлює необхідність та актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розгляду судами цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису знайшла своє відображення як у дослідженнях вітчизняних, так й іноземних науковців та науковиць. Питанням правового захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі присвячені дисертаційні дослідження В.В. Медведської [1] та І.А. Горбач-Кудрі [2]. На окрему увагу заслуговує дослідження Л. Бейтс та М. Гестер [3], у якому підіймаються питання не лише «гібридизації» обмежувального припису у законодавстві Англії та Уельсу, але належна увага приділена особливостям доказування у цій категорії справ. Неодноразово проблема доказів та доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису розглядалась у наукових працях Т.А. Стоянової [4; 5].

Важливо також відмітити значний внесок у дослідження питань доказів та доказування у цивільному судочинстві такими науковцями як В.І. Тertiшніков [6], А.С. Штефан [7], А.Ю. Каламайко [8] тощо. Також у сфері окремого провадження, у порядку якого відбувається роз-

гляд досліджуваної категорії цивільних справ, вагоме значення мають наукові роботи В.В. Комарова, Г.О. Світличної [9] та К.В. Гусарова [10].

Мета статті. У статті пропонується дослідження особливостей стандарту доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису.

Виклад основного матеріалу. Особливістю цивільних справ, які розглядаються у порядку окремого провадження є те, що вони розглядаються за загальними правилами, які закріплені у ЦПК України, за винятком, зокрема, положень щодо змагальності (ч. 3 ст. 294 ЦПК України). Важливо наголосити, що змагальність не лише сприяє рівності сторін цивільної справи, але і покладає на сторони обов'язок доводити обставини, які мають значення для справи, і на які сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень (ч. 3 ст. 12 ЦПК України). Водночас однією із вимог до форми і змісту заяви про видачу і продовження обмежувального припису, що закріплена у п. 3 ч. 1 ст. 350⁴ ЦПК України є те, що у заяві повинно бути зазначено обставини, що свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису, та за наявності докази, які їх підтверджують.

Такий підхід законодавця, на думку В.В. Комарова, дає підстави для постановки питання про те, чи діє в окремому провадженні принцип рівності учасників судочинства, якщо він реалізується, перш за все, через принцип рівності сторін та його змагальну форму [9, с. 42].

Також належно відзначити, що у випадку наявності безпосереднього зв'язку між змагальністю і доказуванням в цивільному судочинстві стає незрозумілим, чи наявне доказування в окремому провадженні взагалі за такої умови. Однак у доктрині сформувались неоднозначні підходи до вирішення цього питання, про що в одній із наукових праць стверджують Т.А. Стоянова та І. М. Іліопол. На противагу наголошується, що доводи стосовно відсутності доказування в окремому провадженні видаються поверхневими, оскільки положення ЦПК України, слід трактувати ширше, не ототожнюючи доказування тільки із протистоянням сторін за наявності спору, оскільки це звужує суть діяльності суду до реєстраційних або контрольних адміністративних функцій, обмежуючи основне завдання – здійснення правосуддя [4, с. 71].

Одночасно І.Ю. Татулич відзначає, що хоча окреме провадження не містить змагальності сторін, однак юридичні факти та стани, щодо встановлення яких заявник просить суд, не пов'язуються з необхідністю надання суду доказів і процесом доказування. Додатково аргументуючи, що в основі розгляду та вирішення справ окремого провадження лежать правила позовного провадження, а однією зі спільних ознак окремого та позовного провадження є наявність загальних правил доказів та доказування [5, с. 105].

Водночас за загальним правилом з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294 ЦПК України), а також у разі неможливості надати докази у справі про видачу і продовження обмежувального припису, до заяви може бути додано клопотання про їх витребування (ч. 2 ст. 350⁴ ЦПК України).

Таким чином, знівелювання змагальності в окремому провадженні означає корекцію у правовому статусі суду та заявників, заінтересованих осіб як основних його суб'єктів, і спрямування процесуальної діяльності у бік офіційної діяльності суду, а не сторін. Виходячи з цього, урівноваження прав заявника, заінтересованих осіб з правами суду здійснюється через реалізацію процесуальних повноважень суду, а не прав інших учасників окремого провадження, оскільки активність суду є наслідком офіційності судочинства в окремому провадженні [9, с. 42].

На думку автора, відсутність змагальності у класичному розумінні в окремому провадженні, не зводиться

до незастосування доказування, оскільки процес обґрунтування та підтвердження обставин, на які посилається заявник, подаючи заяву про видачу і продовження обмежувального припису до суду, не зникає, а лише видозмінюється через відсутність спору про право, та допустимість (наявність) спору про факт. Водночас розгляд цивільної справи про видачу і продовження обмежувального припису у разі якщо участь заявника становить загрозу подальшої дискримінації чи насильства для нього, без його участі (ч. 1 ст. 350⁵ ЦПК України), не обмежує заявника подавати докази на підтвердження власних вимог щодо встановлення судом факту.

Системний зв'язок між нормативними приписами ЦПК України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дозволяє встановити предмет доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису. Згідно із п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» обмежувальний припис стосовно кривдника – це встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство (авт.), спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи. Водночас рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків – оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи (ч. 3 ст. 26 цього Закону).

Із зазначеного вбачається, що предметом доказування у досліджуваній категорії справ є ті обставини, які свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису: факт вчинення домашнього насильства у тій чи іншій формі, а також ризик повторення домашнього насильства. Це також узгоджується із усталеною судовою практикою, зокрема, суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник та оцінювати ризики продовження у майбутньому (рішення Верховного Суду у справах № 363/3496/18, № 452/317/19, № 570/2528/20, № 344/1046/21, № 711/3693/22) [12].

Водночас у своїй науковій статті І.В. Ковбас виокремлює типові помилки у визначенні предмета доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису, а саме: доведення лише факту домашнього насильства, без доведення ризиків продовження такого насильства у майбутньому, вчинення нових випадків насильства чи настання інших тяжких наслідків; сплутування поняття «домашнє насильство» зі сварками і непорозуміннями, в яких відсутні ознаки домашнього насильства; намагання вирішити спір щодо участі батьків у вихованні та утриманні дитини шляхом заявлення вимог про видачу обмежувального припису [13, с. 411].

На думку автора, вбачається, що суд, встановивши факт спричинення домашнього насильства у відповідній формі: фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, не повинен обмежуватись оцінкою ризиків повторення у майбутньому домашнього насильства у цій же формі, а у випадку відсутності встановленого ризику його повторення, повинен оцінити можливість вчинення й інших форм насильства стосовно постраждалої особи, незалежно від надання відповідних доказів заявником. Так, наприклад, у випадку, якщо заявник є жертвою психологічного насильства, зокрема, потерпає від залякування та погроз, то суд повинен оцінювати ризики не тільки продовження психологічного насильства стосовно жертви, але й ризик реалізації погроз та втілення їх в інших формах домашнього насильства – побиття, позбавлення волі тощо.

Продовжуючи дослідження, варто вказати, що центральною категорією стандарту доказування як рівня

ймовірності, до якого обставина повинна бути підтверджена доказами, щоб вважатись дійсною [14], у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису є достатність доказів, що визначається у ст. 80 ЦПК України.

Дослідниці Л. Бейтс, М. Гестер [3, с. 8] та Н. Каролін [15, с. 367] зазначають, що стандартом доказування у цивільних справах діє підхід «переваги більш вагомих доказів», на відміну від підходу «поза розумними сумнівами», що притаманний для кримінального процесу, та є більш завищеним стандартом доказування. У цьому аспекті варто наголосити, що застосування стандарту «переваги більш вагомих доказів» передбачає, що суд робить висновок щодо дійсності обставин, які підлягають доказуванню, враховуючи вірогідність доказів.

Однією із особливостей цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису є те, що в окремих випадках вчинення домашнього насильства у тій чи іншій формі фіксування насильницьких дій, тобто наявність доказів, не завжди є можливою або розцінюється судом як недостатні докази, оскільки відсутність чітких критеріїв достатності доказів, що оцінюється за внутрішнім переконанням суду, є значною перешкодою в отриманні судового захисту. Важливим чинником в оцінці достатності доказів є суб'єктивне сприйняття як судом, так і заявником, який обсяг доказів є достатньо переконливим для підтвердження чи спростування обставин, які мають значення у цивільній справі про видачу і продовження обмежувального припису.

Так, Верховний Суд у справі № 755/5273/19 зазначає, що факт внесення відомостей про кримінальне провадження до ЄРДР за відсутності інших доказів вчинення домашнього насильства не є безумовною підставою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству [16]. Однак І.В. Ковбас констатує, що відсутності єдності в питанні, чи можуть бути факти систематичних (2 і більше) звернень до органу Національної поліції щодо вчинення домашнього насильства, за відсутності інформації про результати їх розгляду, підставою для висновку про необхідність видачі обмежувального припису [13, с. 414].

Таке положення створює вразливість в справах про видачу обмежувального припису, оскільки не має, ані усталеної доказової практики, ані нового підходу в доказуванні. Зокрема, суди по-різному підходять до аналізу та оцінки достатності доказів та, в більшості випадків, видають припис тільки, якщо кривдника було попередньо притягнуто до адміністративної чи кримінальної відповідальності, і це призводить до позитивного задоволення вимог, тільки якщо було вчинене чи сексуальне чи фізичне насильство, а психологічне чи економічне насильство, як підстава задоволення вимог, набуває субсидіарного характеру [4, 72]. Так, у справі № 452/317/19-ц Верховний Суд вдається до висновку, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього

насильства (правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП) може бути підставою для застосування заходів обмежувального припису [17].

На противагу, у правозастосовній практиці можна віднайти приклади незадоволення судом заяви про видачу обмежувального припису, навіть за наявності притягнення особи до кримінальної чи адміністративної відповідальності. До прикладу, Верховний Суд у справі № 531/352/22 доходить висновку, що навіть факти, вже встановлені в кримінальному провадженні, мають допоміжне значення: результати досудового розслідування у кримінальному провадженні, відкритому з приводу дій заінтересованої особи, або вирок цій особі у відповідній кримінальній справі є додатковими критеріями оцінки, але не виключними [17].

Підсумовуючи зазначене, варто вказати на те, що Європейський суд з прав людини наголошує на неприпустимості пасивності органів державної влади у випадках вчинення домашнього насильства або насильства за ознакою статі, суд підкреслює позитивні зобов'язання держав щодо забезпечення ефективних засобів захисту [18]. Європейський суд з прав людини також зазначає, що з урахуванням особливої вразливості жертв домашнього насильства, які часто не повідомляють про відповідні інциденти, саме держава повинна перевіряти, чи вимагає ситуація рішучої реакції [19].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що питання застосування усталеного підходу до стандарту доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису не знайшло послідовного вирішення на рівні правозастосування. Одночасно за результатами проведеного дослідження встановлено, що у правовій доктрині випрацьовані різні критерії достатності доказів у зазначеній категорії цивільних справ. Формування єдиного підходу Верховним Судом, як вбачає автор, може сприяти ефективному захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства, з урахуванням ролі суду касаційної інстанції, а також реалізації юридичної визначеності на практиці, оскільки за наявного становища непослідовність судів першої інстанції є значною перешкодою для шукачів судового захисту. Одночасно, на думку автора, важливим аспектом у питанні доказування у досліджуваній категорії цивільних справ є усунення надмірного формалізму та побудова загального провіктимального підходу до розгляду цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису за умови належної обґрунтованості та вмотивованості судом рішення про видачу або продовження обмежувального припису. Як вбачається, подальші наукові розвідки належно спрямувати на дослідження іноземного досвіду застосування стандарту доказування у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису, підходів подолання надмірного судового формалізму та вироблення належних критеріїв оцінки достатності доказів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медведська В.В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право» / Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022. 276 с.
2. Горбач-Кудря І. А. Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 371 с.
3. Bates L., Hester M. No longer a civil matter? The design and use of protection orders for domestic violence in England and Wales. *Journal of Social Welfare and Family Law*. 2020. Iss. 42(2). P. 133–153. doi: 10.1080/09649069.2020.1751943.
4. Стоянова Т. А., Іліопол І. М. Докази та доказування у справах про видачу обмежувального припису в першій та апеляційній інстанціях. *Часопис цивілістики*. Вип. 53. С. 70–74. doi: 10.32782/chc.v053.2024.12.
5. Стоянова Т. А., Островська Л. А. Перешкоди у застосуванні обмежувального припису як засобу протидії домашньому насильству: національна судова практика та практика Європейського суду з прав людини. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 28, 2021. С. / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 110–116.
6. Тertiшніков В. І. Докази як інструмент судового доказування у цивільному судочинстві. *Право України*. 2011. Вип. 10. С. 77–88.
7. Штефан А. С. Механізм доказування у цивільному судочинстві: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. у-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. 470 с.

8. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 242.
9. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження: монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 312 с.
10. Гусаров К. В. Проблеми правового регулювання процедури розірвання шлюбу в порядку окремого провадження. Проблеми законності. 2019. Вип. 147. С. 66-74.
11. Татулич І. Ю. Особливості процесу доказування у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Вип. 9. С. 104–107. doi: 10.32782/2524-0374/2024-9/23.
12. Білоконь О. В. Практика застосування обмежувального припису як способу захисту дітей від домашнього насильства. Верховний Суд: вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_obmeg_pripisi.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
13. Ковбас І. В. Предмет та засоби доказування у справах про видачу обмежувальних приписів при вчиненні домашнього насильства. *Право і суспільство*. 2022. Вип. 4. С. 408–416. doi: 10.32842/2078-3736/2022.4.59.
14. Ясінська М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. Юрпіра: вебсайт. URL: <http://bit.ly/2Nfs15b> (дата звернення: 12.04.2025).
15. Carolyn N. Ko. Civil restraining orders for domestic violence: the unresolved question of «efficacy». *Southern California Interdisciplinary Law Journal*. 2002. Vol. 11. P. 361–390. URL: <https://gould.usc.edu/why/students/orgs/ilj/assets/docs/11-2%20Ko.pdf> (дата звернення: 12.04.2025).
16. Для застосування обмежувального припису факти, встановлені в кримінальному провадженні, мають допоміжне значення – КЦС ВС. Верховний Суд: вебсайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1421717> (дата звернення: 12.04.2025).
17. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо видачі обмежувального припису / Упоряд: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду, суддя КЦС ВС Д.Д. Луспенник / Київ, 2021. 35 с.
18. Рішення ЄСПЛ за заявою № 33401/02 від 09 черв. 2009 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-201401> (дата звернення: 12.04.2025).
19. Рішення ЄСПЛ за заявою № 26608/11 від 28 лист. 2014 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140240> (дата звернення: 12.04.2025).